

Karolina Gmerek*

Uniwersytet Szczeciński

Michał Krotoszyński**

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Odczytywanie reguł konstytucyjnych z tekstu prawnego. Przykład ułaskawienia

1. Wprowadzenie

Trwający w Polsce od dekady kryzys konstytucyjny uwypuklił m.in. potrzebę rozwinięcia tych koncepcji teoretycznych, które pozwalają rozwiązać problemy interpretacyjne dotyczące prawnych czynności konwencjonalnych. Pojawiające się w przestrzeni publicznej fundamentalne pytania ustrojowe – o ważność orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego wydanych przy udziale tzw. sędziów-dublerów, o skuteczność powołania prezesa TK, o konsekwencje udziału aktualnej Krajowej Rady Sądownictwa w procedurze powołania sędziów czy też o możliwość ułaskawienia osoby przed jej prawomocnym skazaniem – są bowiem w istocie pytaniami o treść reguł konstytucyjnych warunkujących ważność tych prawnych czynności konwencjonalnych (dalej: C_{KPR}). Problemy te nie zostały do tej pory rozwiązane w polskim prawoznawstwie. Choć trudno ludzić się, by nawet kompleksowe ich opracowanie było w stanie zapobiec regresowi konstytucyjnemu, to mogłoby ono ułatwić wyjście z kryzysu. Z tego powodu rozwój i większe zoperacjonalizowanie koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie jawi się obecnie jako jedno z najważniejszych zadań stojących przed polską teorią prawa.

* ORCID: 0000-0002-4724-7612; e-mail: karolina.gmerek@usz.edu.pl

** ORCID: 0000-0002-0291-7328; e-mail: michal.krotoszynski@amu.edu.pl

Przyjmujemy, że cel ten można osiągnąć poprzez większą integrację wskazanej wyżej koncepcji z derywacyjną koncepcją wykładni prawa. Koncepcja czynności konwencjonalnych w prawie i koncepcja derywacyjna rozwijały się do tej pory względnie niezależnie od siebie. W tej pierwszej koncepcji nie zaproponowano, jak dotąd, szczegółowej procedury ustalania na podstawie tekstu prawnego reguł konstytutywnych C_{KPR} , choćby przez odesłanie do dyrektyw przyjmowanych w koncepcji derywacyjnej. Z kolei w derywacyjnej koncepcji wykładni relatywnie niewiele miejsca poświęca się problematyce odczytywania reguł konstytutywnych¹. Konieczne wydaje się więc większe zintegrowanie obu koncepcji, aby było możliwe skuteczne rozwiązywanie problemów interpretacyjnych związanych z C_{KPR} .

Celem artykułu jest poczynienie kroku w tym kierunku. Staramy się wykazać, że to właśnie koncepcja derywacyjna – zwłaszcza przyjmowane w niej pozajęzykowe dyrektywy wykładni – pozwala na odczytanie (odtworzenie, ustalenie) reguł konstytutywnych z tekstu prawnego w sposób metodologicznie usystematyzowany. Choć charakter reguł konstytutywnych powoduje niekiedy, że dla ich odczytania konieczne jest nieco inne postępowanie niż w przypadku norm prawnych, to proces ten nadal da się przeprowadzić zgodnie z dyrektywami koncepcji derywacyjnej. Fakt ten oraz praktyczną użyteczność proponowanej przez nas procedury interpretacyjnej ilustrujemy, odwołując się do instytucji prawnej ułaskawienia. Naszym celem jest jednak w mniejszym stopniu rozstrzygnięcie poszczególnych problemów dogmatycznych, w większym zaś – przedstawienie metod, za pomocą których mogą być rozstrzygane.

W niniejszym artykule traktujemy odtwarzanie reguł konstytutywnych z tekstu prawnego jako proces odrębny od odczytywania norm prawnych z przepisów prawnych, nawet jeśli przebiega on przy użyciu tych samych czy zbliżonych dyrektyw interpretacyjnych. Zakładamy, że nawet jeśli reguły dokonywania C_{KPR} dają się przedstawić jako element zakresu zastosowania normy kompetencyjnej, to w praktyce prawniczej odczytanie tych reguł często następuje bez jednoczesnego ustalenia konsekwencji normatywnych dokonanej czynności.

¹ Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać w założeniach teoretycznych leżących u podstaw tej koncepcji. Za Zygmuntem Ziemińskim przyjmuje się w niej, że reguły konstytutywne C_{KPR} są usytuowane w strukturze normy kompetencyjnej. To właśnie odczytaniu normy służą dyrektywy koncepcji derywacyjnej (zob. Z. Ziemiński, *Kompetencja i norma kompetencyjna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, R. 31, z. 4, s. 23–41; M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, wyd. 7, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 28). W ostatnim czasie dyrektywy odnoszące się do ustalania konstytutywnego albo niekonstytutywnego charakteru warunków zaproponował M. Hermann, *Ustalenie rodzaju normy prawnej w rekonstrukcyjnej fazie wykładni prawa*, „Państwo i Prawo” 2025, z. 9, s. 32–57.

2. Koncepcja czynności konwencjonalnych w prawie

Pierwsza wersja koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie została opracowana w ośrodku poznańskim². Na bazie tych ustaleń – a także m.in. prac Johna R. Searle'a³ i Tomasza Gizberta-Studnickiego⁴ – swoją oryginalną konotacyjną koncepcję reguł konstytutywnych opracował Stanisław Czepita⁵. Jedną z jej głównych zalet jest uwypuklenie tych aspektów reguł konstytutywnych, które są istotne z perspektywy interpretacji tekstu prawnego. Dlatego w dalszych rozważaniach odwołujemy się przede wszystkim do dorobku S. Czepity.

Charakteryzując czynności konwencjonalne⁶, S. Czepita wskazuje na ich cztery zasadnicze cechy. Po pierwsze, substratem materialnym takiej czynności musi być działanie lub zaniechanie człowieka bądź zespołu ludzi, nawet jeśli sama czynność konwencjonalna zostanie przypisana podmiotowi innemu niż człowiek (np. osobie prawnej czy organowi państwa). Po drugie, wspomniane działanie lub zaniechanie odczytuje się jako czynność konwencjonalną jedynie w określonych okolicznościach i gdy zostaną dokonane w określony sposób. Po trzecie, każda czynność konwencjonalna ma własną nazwę, odmienną od nazwy substratu materialnego takiej czynności. Po czwarte, dla każdej czynności konwencjonalnej można wskazać konsekwencje normatywne jej dokonania⁷.

W ujęciu S. Czepity, adekwatny opis danego typu czynności konwencjonalnej wymaga odwołania się do dwóch rodzajów reguł: 1) reguł konstrukcyjnych, które wyznaczają sposób dokonania czynności konwencjonalnej tego typu oraz 2) reguł

² Zob. zwłaszcza: L. Nowak, S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Czynności konwencjonalne w prawie*, „Studia Prawnicze” 1972, nr 33, s. 73–99; Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzania*, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa 1992, s. 46–57, 99–101. Na temat dalszego rozwoju tej koncepcji zob. m.in. B. Janusz-Pohl, *Formalizacja i konwencjonalizacja jako instrumenty analizy czynności kar-noprocesowych w prawie polskim*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017, s. 23 i nn.

³ J.R. Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1970 (polskie tłumaczenie: J.R. Searle, *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, tłum. B. Chwedeńczuk, PAX, Warszawa 1987).

⁴ Zob. zwłaszcza: T. Gizbert-Studnicki, *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 4, s. 70–82.

⁵ S. Czepita, *Reguły konstytutywne a zagadnienia prawoznawstwa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1996; zob. też: *idem*, *O koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie* [w:] *Wykładnia konstytucji. Aktualne problemy i tendencje*, red. M. Smolak, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 109–147; *idem*, *O pojęciu czynności konwencjonalnej i jej odmianach*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, R. 79, z. 1, s. 85–102.

⁶ Autor nie ogranicza swoich rozważań do C_{KPR} .

⁷ Zob. zwłaszcza: S. Czepita, *Reguły konstytutywne...*, s. 145–150. Drugą z powyższych cech po raz pierwszy wyróżnia S. Czepita (*O koncepcji czynności...*, s. 127). Z kolei wymóg czwarty S. Czepita ostatecznie ogranicza do czynności konwencjonalnych normatywnych, zaliczając wszakże do nich C_{KPR} (*O pojęciu czynności...*, s. 94 i nn.). Por. M. Hermann, *Conventional acts and their normative consequences: controversies over the Poznań concept of conventional acts*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2023, R. 85, z. 2, s. 73–88.

konsekwencyjnych, które będą wyznaczać skutki jej dokonania⁸. Regułami konstytutywnymi będą, według S. Czepity, te spośród powyższych reguł, których naruszenie powoduje, że dana czynność nie jest rozpoznawana jako czynność konwencjonalna określonego typu. Jest więc czynnością nieważną, a jej wytwór jest traktowany jako nieistniejący⁹. Bez sformułowania reguł konstytutywnych – tj. bez konwencjonalizacji ludzkiego postępowania – nie sposób mówić o czynności konwencjonalnej. Z kolei reguły, które nie mają charakteru konstytutywnego, można nazwać regułami formalizacji. Mogą one wskazywać sposób wykonania czynności konwencjonalnej (formalizacja przez wyznaczenie obowiązku) albo normować skutki jej wykonania bądź niewykonania w pewien sposób, inne wszakże niż nieważność tej czynności (formalizacja przez wyznaczenie konsekwencji). Jedna i ta sama czynność może być sformalizowana na oba te sposoby¹⁰.

Jak pisze S. Czepita, regułami konstytutywnymi są te spośród reguł konstrukcyjnych i konsekwencyjnych, które wyznaczają konotację (treść) nazwy czynności konwencjonalnej, tj. taki zespół cech tej czynności, który mamy na myśli, posługując się nazwą czynności konwencjonalnej przy danym jej rozumieniu. Nie każda więc cecha będzie objęta konotacją nazwy czynności konwencjonalnej, nawet jeśli mają ją wszystkie desygnaty danej nazwy: chodzi tylko o takie ich cechy, które są wyznaczone znaczeniem tej nazwy¹¹. Konotacyjna koncepcja reguł konstytutywnych uzmysławia więc, że ustalenie katalogu reguł konstytutywnych dla określonego typu czynności konwencjonalnych „wymaga każdorazowo wskazania, iż chodzi o katalog owych reguł przy takim, a nie innym znaczeniu wyrażenia funkcjonującego w danym języku jako nazwa dla tego typu czynności”¹². Znaczenie to może być kształtowane przez prawodawcę poprzez użycie nazwy w tekście prawnym w określonym kontekście, ale – niekiedy w znacznym zakresie – jest też współtworzone przez kulturę prawną¹³.

⁸ S. Czepita, *Reguły konstytutywne...*, s. 148; *idem*, *Formalizacja a konwencjonalizacja działań w prawie [w:] Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, s. 13.

⁹ S. Czepita, *Reguły konstytutywne...*, s. 151 i nn.; *idem*, *Formalizacja a konwencjonalizacja...*, s. 13.

¹⁰ Na temat formalizacji i konwencjonalizacji: S. Czepita, *Formalizacja a konwencjonalizacja...*, zwł. s. 11–14; zob. też: *idem*, *Formalizacja i konwencjonalizacja w systemie prawnym [w:] System prawny a porządek prawny*, red. O. Bogucki, S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, s. 109–116. Idea rozróżnienia konwencjonalizacji i formalizacji, teoretycznie opracowana przez S. Czepitę, pochodzi od Macieja Zielińskiego; zob. A. Choduń, S. Czepita, *Profesor Maciej Zieliński. Uczony, Nauczyciel, Wychowawca [w:] Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010, s. 32–33.

¹¹ Przyjmijmy, że wszystkie dotychczasowe akty ułaskawienia w Polsce miały m.in. taką wspólną cechę, że ułaskawiany nie był obywatelem Boliwii. Cecha ta nie jest jednak wyznaczona znaczeniem nazwy „ułaskawienie” i nie należy do jej konotacji. Co za tym idzie, ułaskawienie obywatela Boliwii, skazanego wcześniej przez polski sąd, nie narusza reguły konstytutywnej tej czynności konwencjonalnej. Szerzej o relacji między znaczeniem nazwy a regułami konstytutywnymi: S. Czepita, *Reguły konstytutywne...*, s. 155–158; *idem*, *Formalizacja a konwencjonalizacja...*, s. 13.

¹² S. Czepita, *Reguły konstytutywne...*, s. 157.

¹³ *Ibidem*, s. 178–181.

Stanisław Czepita, podobnie jak wcześniej John R. Searle, przyjmuje, że dany typ czynności konwencjonalnej może być kształtowany przez wiele reguł konstytutywnych. W tym artykule prezentujemy jednak inne spojrzenie na relację pomiędzy czynnościami konwencjonalnymi i regułami konstytutywnymi. Przyjmujemy, że danemu typowi czynności konwencjonalnej odpowiada jedna reguła konstytutywna o następującej postaci:

$$S \text{ stanowi } C_K \text{ pod warunkiem, że: } W_1, W_2, \dots, W_N,$$

gdzie S jest nazwą substratu materialnego czynności konwencjonalnej¹⁴, C_K jest nazwą tej czynności, a $W_1, W_2, \dots, W_N$ określają warunki konstytutywne ważnego dokonania czynności konwencjonalnej. Warunki te mogą mieć charakter kumulatywny albo alternatywny¹⁵. Mówimy przy tym o warunkach (elementach, cechach), które są wyrażone w jednej regule konstytutywnej, a nie są przedmiotem odrębnych reguł konstytutywnych. Takie ujęcie, zakładające usytuowanie warunków konstytutywnych w ramach jednej reguły konstytutywnej, zwiększa operatywność i czytelność projektowanej przez nas procedury interpretacyjnej. Jednocześnie pozwala uwypuklić istotne podobieństwo tej procedury do procesu wykładni, którego celem jest odtworzenie normy prawnej (będącej wszak jednym wyrażeniem).

3. Odczytywanie reguł konstytutywnych – zarys procesu wykładni

3.1. Uwagi wprowadzające

Podstawowe założenia derywacyjnej koncepcji wykładni prawa¹⁶ są powszechnie znane, nie ma więc potrzeby ich referowania. W kolejnym punkcie (3.2) szerzej omawiamy jedynie założenia teoretyczne tych etapów procedury interpretacyjnej, w przypadku których cel wykładni wymusza pewne modyfikacje dyrektyw przyjmowanych w koncepcji derywacyjnej. W tym miejscu przedstawiamy kilka uwag ogólnych odnoszących się do procesu odczytywania reguł konstytutywnych z przepisów prawnych.

W koncepcji derywacyjnej przyjmuje się, że rezultat procesu wykładni stanowi norma prawna, która jest kompletna syntaktycznie i treściowo, a także dostatecznie ujednoznacziona. Dopiero tak pojmowana norma nadaje się do kwalifikowania zachowań jako podpadających (albo nie) pod jej zakres. Analogiczne założenie można przyjąć w procesie odczytywania z przepisów reguł konstytutywnych. Uznajemy więc,

¹⁴ Odpowiednia czynność będąca substratem materialnym też stanowi jeden z warunków (elementów, cech) konstytutywnych czynności konwencjonalnej danego typu.

¹⁵ Alternatywnie może być wyrażony choćby warunek co do formy C_{KPR} . Zob. np. art. 890 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r., poz. 1061, ze zm.; dalej: k.c.).

¹⁶ Przede wszystkim M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*

że rezultatem tego procesu jest reguła, która zawiera wszystkie warunki konstytutywne C_{KPR} danego typu i jest dostatecznie ujednoznaczniona. Dopiero taka reguła pozwala na kwalifikowanie rzeczywistych czynności jako ważnych C_{KPR} danego typu.

Nawet jeśli przyjmiamo, że w toku legislacji prawodawca ostatecznie ustalił wszystkie warunki ważnego dokonania C_{KPR} , tj. zakodował regułę spełniającą ww. warunki do postaci przepisów prawa, to w praktyce przepisy te okazują się zazwyczaj wieloznaczne, a regulacja C_{KPR} skąpa. Stąd z perspektywy interpretatora zawarte w tekście prawnym nazwy C_{KPR} mogą się jawić – w punkcie wyjścia procesu interpretacji – jako nazwy niedookreślone¹⁷. Interpretator, zapoznając się z brzmieniem poszczególnych przepisów, na podstawie swojej wiedzy (w tym wiedzy prawniczej) może zwykle wstępnie wskazać:

- 1) warunki konstytutywne (konwencjonalizujące), których naruszenie powoduje, że C_{KPR} jest nieważna; warunki te determinują więc rdzeń semantyczny nazwy C_{KPR} danego typu;
- 2) warunki formalizujące, których naruszenie nie wpływa na ważność C_{KPR} ; warunki te, mogące mieć zarówno charakter prawny, jak i pozaprawny (np. zwyczajowy), nie determinują rdzenia semantycznego nazwy;
- 3) warunki, co do których występuje istotna wątpliwość, czy są konstytutywne, czy nie.

Możemy powiedzieć, że jest to wstępny, intuicyjny etap wykładni¹⁸. W dalszym jej toku interpretator będzie musiał nie tylko rozstrzygnąć ten ostatni dylemat, lecz także zweryfikować wstępną kwalifikację warunków jako konstytutywnych bądź formalizujących. Pozwoli mu to ostatecznie uzyskać kompletną i dostatecznie ujednoznaczną regułę konstytutywną, którą konwencjonalnie przypisuje się prawodawcy. Tak ujęty proces interpretacji tekstu prawnego nie jest procesem ani algorytmicznym, ani bezrefleksyjnym, choć używane w tym kontekście terminy („odtworzenie”, „odczytywanie” czy „odkodowywanie”) mogą sugerować co innego. Jak podkreśla Maciej Zieliński, w „procesie wykładni jest bardzo wiele punktów, w których interpretator musi podjąć decyzję. Decyzje te wpływają zarówno na dalszy przebieg interpretacji (pragmatycznej), jak i na końcowy rezultat (tj. na wykładnię apragmatyczną)”¹⁹. Ten złożony, refleksyjny i w pewnym stopniu twórczy charakter interpretacji²⁰ dotyczy także procesu odtwarzania reguł

¹⁷ Tę perspektywę zdaje się przyjmować S. Czepita, który wskazuje rdzeń semantyczny i pas nieostrości nazwy „orzeczenie” oraz wiąże je konceptualnie z zagadnieniem reguł konstytutywnych; zob. S. Czepita, *Zagadnienie orzeczeń nieistniejących w postępowaniu cywilnym w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie* [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty...*, s. 145–149. Na temat nazw niedookreślonych w koncepcji derywacyjnej zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 155.

¹⁸ Na temat miejsca intuicji prawniczej w procesie wykładni prawa zob. A. Choduń, *Aspekty językowe derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018, s. 125–141.

¹⁹ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 278.

²⁰ Zob. szerzej: K. Gmerek, *Komunikacja prawna i prawnicza. Podstawy prawniczej kompetencji komunikacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2025, s. 153–187 oraz przywołana tam literatura.

konstytutywnych. Jego realizacja nie jest przy tym zadaniem łatwym z co najmniej trzech powodów.

Po pierwsze, prawodawca często reguluje C_{KPR} w sposób lakoniczny, wskazując tylko niektóre warunki ważnego ich dokonania. Jedyne z rzadka *explicite* określa skutki niezrealizowania danego warunku czy też warunki (nie)uznania danego zachowania za czynność mogącą stanowić substrat materialny C_{KPR} danego typu²¹. Powoduje to, że zarówno zbiór warunków dokonania C_{KPR} , jak i skutki ich niezrealizowania są często ustalane przez doktrynę i orzecznictwo – gdzie czasem łatwiej o rozbieżności niż o konsensus.

Po drugie, znaczenie nazw C_{KPR} występujących w tekstach prawnych może zmieniać się w czasie – zarówno wskutek aktywności prawodawcy, jak i ewolucji ich rozumienia w orzecznictwie i doktrynie, czego odbiciem są „odpowiednie zmiany katalogów [warunków – K.G., M.K.] konstytutywnych dla poszczególnych typów czynności konwencjonalnych doniosłych prawnie”²². W koncepcji derywacyjnej zakłada się, że wszystkie czynności interpretacyjne powinny być dokonywane na dany moment interpretacyjny²³. Tylko w stosunku do wybranego momentu interpretacyjnego możemy mówić o dostatecznym ujednoznacznieniu odtwarzanej normy prawnej²⁴. Koncepcja ta jest więc koncepcją dynamiczną, pozwalającą na uchwycenie także wyżej opisanej cechy nazw C_{KPR} .

Po trzecie, reguły konstytutywne C_{KPR} często współtworzą instytucje prawne²⁵. Katalog warunków konstytutywnych powinien być więc ustalany z uwzględnieniem celów i wartości danej instytucji prawnej, danej gałęzi prawa, a nawet całego systemu prawnego. Jak zauważa Neil MacCormick, szczególna rola przypada tu zasadom prawa, które nie tylko pozwalają postrzegać reguły konstytutywne jako całość służącą określonym wartościom czy celom, ale bywają też dla sądów źródłem odkrycia nowych warunków konstytutywnych, niewyrażonych wprost w tekstach prawnych, a także wskazywania wyjątków od reguł wprost sformułowanych przez prawodawcę. Dlatego żaden katalog reguł konstytutywnych nie może być odczytywany jako ostateczna lista wszystkich wymogów koniecznych i wystarczających dla ważności czynności konwencjonalnej²⁶. Jeśli więc ustali się zbiór warunków konstytutywnych C_{KPR} danego typu na określony moment interpretacyjny, to nowe okoliczności i zmiany społeczne mogą spowodować konieczność jego aktualizacji.

²¹ Np. pozostawanie w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli (art. 82 k.c.).

²² S. Czepita, *Reguły konstytutywne...*, s. 178.

²³ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 279.

²⁴ Por. A. Choduń, *Aspekty językowe...*, s. 286.

²⁵ O relacjach między regułami dokonywania czynności konwencjonalnych a instytucjami prawnymi zob. w polskiej teorii prawa m.in. T. Gizbert-Studnicki, *Ujęcie instytucjonalne w teorii prawa* [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001, s. 123–134.

²⁶ N. MacCormick, *Law as Institutional Fact* [w:] N. MacCormick, O. Weinberger, *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*, Springer, Dordrecht 1986, s. 67–74.

By ukazać operatywność koncepcji derywacyjnej dla odczytywania reguł konstytutywnych, poniżej odwołujemy się do przykładu ułaskawienia. Naszym celem nie jest jednak wskazanie pełnego katalogu konstytutywnych warunków dokonania tej czynności, ale pokazanie, że koncepcja derywacyjna może być narzędziem rozstrzygnięcia istotnych problemów interpretacyjnych związanych z czynnością ułaskawienia. Wobec lakoniczności regulacji przedstawiane przez nas argumenty interpretacyjne będą pochodzić w większości z orzecznictwa i literatury przedmiotu. Skupiamy się przy tym na dwóch problemach interpretacyjnych szczególnie eksponowanych w doktrynie prawa²⁷, a które wyrażają się w pytaniach:

- 1) Czy ułaskawienie może nastąpić z pominięciem procedury uregulowanej w rozdziale 59 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego? (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r., poz. 37, ze zm.; dalej: k.p.k.)
- 2) Czy możliwe jest ułaskawienie osoby, która nie została prawomocnie skazana?

3.2. Fazy procesu identyfikacji reguł konstytutywnych

Zgodnie z koncepcją derywacyjną proces odczytywania norm prawnych z przepisów prawnych składa się z trzech faz: porządkującej, rekonstrukcyjnej i percepcyjnej²⁸. Fazy te da się też wyróżnić w procedurze odczytywania reguł konstytutywnych, choć ze względu na cel wykładni zakres czynności podejmowanych w dwóch ostatnich fazach będzie nieco odmienny.

W **fazie porządkującej** weryfikuje się, czy przepisy, które zamierza poddać się wykładni, obowiązują w danym momencie interpretacyjnym, a jeśli tak, to jaki jest ich kształt słowny²⁹. W przypadku wykładni dokonywanej w celu odczytania reguły konstytutywnej w fazie porządkującej wstępnie identyfikuje się więc pulę przepisów, które w danym momencie interpretacyjnym mogą wyrażać składowe tej reguły oraz ustala się ich aktualne brzmienie. Przepisami takimi będą m.in. przepisy, które zawierają nazwę czynności konwencjonalnej, ale nawet formułowane w nich warunki mogą ostatecznie okazać się niekonstytutywne.

Przykład:

Czynność konwencjonalna ułaskawienia jest uregulowana:

- 1) w Konstytucji RP³⁰:
art. 139. Prezydent Rzeczypospolitej stosuje prawo łaski. Prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu.

²⁷ Na temat tej dyskusji zob. K. Gmerek, M. Krotoszyński, *Constitutive Rules and How to Find Them: The Case of Pardon in Polish Law* [w:] *Studies on Constitutive Rules in Polish and Italian Criminal Justice Systems*, ed. B. Janusz-Pohl [w druku] oraz powoływana tam literatura.

²⁸ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 281–302.

²⁹ *Ibidem*, s. 281–285.

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.).

art. 144. (...) 2. Akty urzędowe Prezydenta Rzeczypospolitej wymagają dla swojej ważności podpisu Prezesa Rady Ministrów, który przez podpisanie aktu ponosi odpowiedzialność przed Sejmem.

3. Przepis ust. 2 nie dotyczy: (...)

18) stosowania prawa łaski (...)

2) w kodeksie postępowania karnego, gdzie regulują ją art. 560–567, zawarte w rozdziale 59 „Ułaskawienie”.

Zgodnie z koncepcją derywacyjną celem **fazy rekonstrukcyjnej** jest odtworzenie z przepisów prawnych wyrażenia normokształtnego, odpowiadającego formą struktury normy prawnej, co następuje wskutek dekonstrukcji oraz usunięcia rozczłonkowania syntaktycznego i treściowego normy w przepisach³¹. W procesie odczytywania reguły konstytucyjnej, w fazie rekonstrukcyjnej, z przepisów prawnych odtwarza się wyrażenie, które kształtem odpowiada wzorcowej strukturze takiej reguły. Jak wskazywaliśmy, za taką uznajemy wyrażenie o postaci: „ S stanowi C_K pod warunkiem, że: $W_1, W_2, \dots, W_N$ ”, gdzie S jest nazwą substratu materialnego czynności konwencjonalnej, C_K jest nazwą tej czynności, a $W_1, W_2, \dots, W_N$ określają warunki konstytucyjne ważnego dokonania czynności konwencjonalnej. W fazie rekonstrukcyjnej wyrażenie to uzupełnia się więc o te warunki, które są wprost wyrażone w przepisach prawnych i które wstępnie zdają się determinować rdzeń semantyczny nazwy tej czynności konwencjonalnej. Ich katalog w żadnej mierze nie może jednak być uznany za ostateczny. W toku dalszej wykładni może dojść do uzupełnienia reguły o nowe warunki, a także do eliminacji z niej warunków, które wstępnie uznawano za konstytucyjne.

Przykład:

W przypadku czynności konwencjonalnej ułaskawienia na gruncie powyższych przepisów możliwe jest odtworzenie następującego wyrażenia:

„Podpisanie dokumentu (S) stanowi ułaskawienie (C_K), pod warunkiem, że:

W_1) dokument został podpisany przez prezydenta RP;

W_2) osoba ułaskawiana nie została skazana przez Trybunał Stanu;

W_3) prośba o ułaskawienie bądź akta sprawy zostały przedstawione prezydentowi RP przez prokuratora generalnego w oparciu o jedną z procedur uregulowanych w art. 560–567 k.p.k.”

Już wstępna lektura art. 144 ust. 2 i ust. 3 pkt 18 Konstytucji RP pozwala ustalić, że warunkiem konstytucyjnym ułaskawienia nie jest kontrasygnata prezesa Rady Ministrów.

Celem **fazy percepcyjnej** jest z kolei ustalenie sensu wyrażenia normokształtnego przez finalne uzgodnienie znaczeń współtworzących go określeń, co pozwala przekształcić to wyrażenie w dostatecznie ujednoznacznioną normę prawną³². W przypadku odczytywania reguły konstytucyjnej faza percepcyjna będzie zmierzać do **ostatecznego**

³¹ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 286–289.

³² *Ibidem*, s. 290–302.

wyznaczenia zespołu warunków konstytutywnych C_{KPR} danego typu, co może wiązać się zarówno ze wzbogaceniem wstępnego ich katalogu przyjętego w fazie rekonstrukcyjnej o nowy warunek (warunki), jak i z eliminacją z tego zespołu wstępnie przyjętego warunku (warunków). Obok wyznaczenia finalnego zespołu warunków konstytutywnych celem fazy percepcyjnej będzie też **dostateczne ujednoznacznienie każdego z nich**.

Należy dodać, że zgodnie z konotacyjną koncepcją reguł konstytutywnych, do której nawiązujemy w tym artykule, elementy konstytutywne tworzą treść nazwy czynności konwencjonalnej. Dlatego proces ustalania warunków konstytutywnych nie może się zamykać w ramach czynności fazy rekonstrukcyjnej. Poszczególne warunki konstytutywne tworzą bowiem nie tylko strukturę reguły konstytutywnej, lecz także treść (konotację) nazwy danej C_{KPR} .

Przykład:

Zidentyfikowany w fazie rekonstrukcyjnej katalog warunków konstytutywnych czynności ułaskawienia nie jest ostateczny. W fazie percepcyjnej musi on zostać uzupełniony choćby wymogiem odnoszącym się do treści dokumentu, który ze swej istoty (jako wytwór aktu komunikacyjnego) musi mieć jakąś treść. Jest też możliwe, że któryś z już wyróżnionych warunków w toku dalszej wykładni zostanie wykluczony z katalogu warunków dokonywania C_{KPR} . W fazie percepcyjnej dojdzie ponadto do ostatecznego ustalenia znaczenia każdego z warunków konstytutywnych. Przykładowo, w fazie tej rozstrzygnie się, czy treść tego dokumentu może obejmować wyłącznie darowanie całości kary, czy również darowanie jej części lub zmianę na karę łagodniejszą, czy ułaskawienie może dotyczyć wyłącznie sankcji karnych, czy też np. sankcji dyscyplinarnych, a także czy obejmie środki karne, czy jego skutkiem będzie zatarcie skazania itd.

Realizacji celów fazy percepcyjnej będą służyć, tak jak w przypadku odczytywania norm prawnych z przepisów prawnych, dyrektywy: językowe, systemowe i funkcjonalne. Raz jeszcze należy podkreślić, że ich użycie ma prowadzić do dwóch celów: ostatecznego wyznaczenia zespołu warunków konstytutywnych oraz ujednoznacznienia każdego z warunków, który do tego zespołu został zakwalifikowany. Poniżej prezentujemy w zarysie sposób wykorzystania dyrektyw wykładni do ustalenia katalogu warunków konstytutywnych. W związku z ramami artykułu realizację drugiego ze wskazanych celów pozostawiamy do odrębnego opracowania.

3.2.1. Dyrektywy językowe

W derywacyjnej koncepcji wykładni prawa przyjmuje się, że poszczególne pragmatyczne dyrektywy językowe stosujemy w określonej kolejności. Punktem wyjścia jest dla interpretatora definicja legalna³³, do kolejnych dyrektyw (nakazujących uwzględnić cudzą decyzję interpretacyjną, znaczenie w języku prawniczym czy języku ogólnym)

³³ *Ibidem*, s. 291.

odwołujemy się zaś, gdy zastosowanie poprzedniej dyrektywy okazało się niekonkluzywne³⁴. W ramach interpretacji nastawionej na odczytanie reguły konstytucyjnej musimy zidentyfikować warunki konstytucyjne C_{KPR} danego typu. Cel ten powoduje, że sposób wykorzystania dyrektyw językowych będzie przedstawiał się nieco inaczej niż w przypadku odtwarzania norm prawnych. Proponujemy w tym zakresie następującą procedurę interpretacyjną:

- 1) Na wstępie należy ustalić, czy sam prawodawca nie przesądził o charakterze danego warunku. Silnym argumentem za jego konstytucyjnością będzie powiązanie jego naruszenia z sankcją nieważności³⁵. Z kolei w sytuacji, w której prawodawca zawarł w tekście prawnym definicję legalną nazwy C_{KPR} albo jej wytworu, wskazanie określonych warunków w jej definiensie będzie silnym argumentem za ich konstytucyjnym charakterem³⁶.
- 2) Jeżeli prawodawca nie przesądził, czy określony warunek ma charakter konstytucyjny, to należy zweryfikować, czy w orzecznictwie i doktrynie prawa nie istnieje konsensus w tym zakresie. Nazwy typów C_{KPR} są terminami prawnymi, toteż ich apragmatycznych reguł znaczeniowych należy poszukiwać właśnie w języku prawniczym. Z tej perspektywy ustalenie katalogu warunków konstytucyjnych czynności konwencjonalnych jawi się jako jedno z zadań, które powinna wziąć na siebie doktryna prawa³⁷.
- 3) Zasadniczo, z powodów wymienionych w pkt 2, bezzasadne jest odwoływanie się do języka ogólnego w celu ustalenia zbioru warunków konstytucyjnych C_{KPR} . Trudno bowiem oczekiwać, że słowniki języka ogólnego będą zawierać dokładniejsze objaśnienia co do znaczenia określonego terminu prawnego niż doktryna, która zajmuje się precyzowaniem tego znaczenia. Wyjątkiem będą czynności konwencjonalne, które ukształtowały się kulturowo, a rola prawodawcy ograniczyła się do wskazania konsekwencji normatywnych dokonania takich czynności (jak w przypadku przebaczenia z art. 930 k.c.)³⁸.

³⁴ *Ibidem*, s. 291 i nn.

³⁵ Dodajmy, że taką klarowną relację można ustalić na gruncie prawa cywilnego (zob. np. M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 7, 52–53). W innych gałęziach prawa relacja ta nie jest już tak jednoznaczna (zob. np. T. Kielkowski, *Nabywanie prawa na mocy decyzji administracyjnej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 170 i nn.), dlatego piszemy jedynie o „silnym argumentie”.

³⁶ Zgodnie z definicją legalną zawartą w art. 60 k.c. oświadczeniem woli jest zachowanie osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny. Na podstawie tej definicji legalnej wymóg dostatecznego ujawnienia woli należałoby uznać za warunek konstytucyjny złożenia oświadczenia woli.

³⁷ Tak: S. Wronkowska, *Być doktryną!* [w:] *Ad quem. Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Zajadło*, red. K. Zeidler, S. Sykuna, J. Kamień, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego – Wolters Kluwer, Gdańsk – Warszawa 2024, s. 845–852.

³⁸ Zob. S. Czepita, *Formalizacja a konwencjonalizacja...*, s. 15–16. Dodajmy, że w doktrynie prawa cywilnego czynność przebaczenia jest traktowana jako czynność podobna do czynności prawnej, nie zaś czynność prawna w rozumieniu prawa cywilnego; zob. K. Mularski, *Czynności podobne do czynności prawnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 204.

Przykład:

W przypadku ułaskawienia rezultaty wykładni językowej okazują się skromne. Prawodawca nie rozstrzyga charakteru sformułowanych przez siebie wymogów dokonania tej czynności konwencjonalnej. Rozstrzygnięciem takim nie jest treść art. 560 § 2 k.p.k. Przepis ten wskazuje jedynie, że warunkiem konstytutywnym *prośby o ułaskawienie* jest złożenie wniosku przez osobę upoważnioną. Nie oznacza to jednak, że *cała procedura z rozdziału 59 k.p.k.* jest elementem konstytutywnym czynności ułaskawienia.

„Prawo łaski” to termin prawny, toteż jego reguł znaczeniowych należy szukać w języku prawniczym, nie zaś w powszechnym (ogólnym). W orzecznictwie i nauce prawa nie ustalono jednak w pełni jego znaczenia, tj. nie wskazano do tej pory katalogu konstytutywnych warunków tej czynności konwencjonalnej. Istnieje konsensus co do niektórych elementów ułaskawienia – przyjmuje się w doktrynie, że musi ono wiązać się z korzystnym dla ułaskawianego oddziaływaniem w obszarze prawa represyjnego oraz że akt łaski może obejmować też zatarcie skazania³⁹. Natomiast sporne jest w szczególności to, czy dopuszczalna jest tzw. abolicja indywidualna, tj. ułaskawienie osoby, która nie została prawomocnie skazana. W literaturze obecne są zarówno pozycje, w których abolicję indywidualną jednoznacznie się wyklucza⁴⁰, jak i – rzadziej – publikacje, w których dopuszcza się jej stosowanie⁴¹. Stanowiska Sądu Najwyższego⁴² i Trybunału Konstytucyjnego⁴³ także są w tym zakresie odmienne.

Po uwzględnieniu konsensusu co do treści ułaskawienia określającej skutki normatywne tej czynności wyrażenie sformułowane w fazie rekonstrukcyjnej przybierze postać:

„Podpisanie dokumentu (S) stanowi ułaskawienie (C_u), pod warunkiem, że:

- W₁) dokument został podpisany przez prezydenta RP;
- W₂) osoba ułaskawiana nie została skazana przez Trybunał Stanu;
- W₃) prośba o ułaskawienie bądź akta sprawy zostały przedstawione prezydentowi RP przez prokuratora generalnego na podstawie jednej z procedur uregulowanych w art. 560–567 k.p.k.;
- W₄) treść dokumentu przewiduje korzystne dla ułaskawianego oddziaływanie w obszarze prawa represyjnego”.

³⁹ K. Kozłowski, *Art. 139 [w:] Konstytucja RP, t. 2: Komentarz do art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, Legalis/el.

⁴⁰ Zob. np. P. Rogoziński, *Instytucja ułaskawienia w prawie polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 99 i nn.; K. Kozłowski, *Prawo łaski Prezydenta RP*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 237 i nn.; P. Kardas, J. Giezek, *Konstytucyjne podstawy prezydenckiego prawa łaski a możliwość stosowania tzw. abolicji indywidualnej*, „Palestra” 2016, nr 1–2, s. 21–38; S. Wronkowska, *Być doktryną!...*, s. 855.

⁴¹ Tak np. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 768–770; P. Kruszyński, *Instytucja prawa łaski – de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sejmowy” 2022, nr 2(196), s. 112 i nn.

⁴² Uchwała SN z dnia 31 maja 2017 r., I KZP 4/17, OSNKW 2017, nr 7, poz. 37 (dalej: uchwała SN z 2017 r.).

⁴³ Wyrok TK z dnia 17 lipca 2018 r., K 9/17, OTK-A 2018, poz. 48. Abstrahujemy w tym miejscu od znanych wątpliwości co do statusu TK po 2016 r.

3.2.2. Dyrektywy systemowe

W procesie odczytywania norm prawnych dyrektywy systemowe nakazują tak interpretować tekst prawny, by uzyskane zeń normy nie były niezgodne z normami o wyższej mocy prawnej (dyrektywy systemowe pionowe). Sygnałem, że taki konflikt zachodzi, byłaby hipotetyczna konieczność modyfikacji zakresu normy hierarchicznie wyższej przez normę o niższej mocy prawnej, co byłoby oczywiście niedopuszczalne⁴⁴. Hierarchiczny charakter systemu prawa daje się także uwzględnić w procesie ustalania reguł konstytucyjnych. Uzasadnione jest przyjęcie, że jeśli dokonanie prawnej czynności konwencjonalnej jest przewidziane w akcie o wyższej mocy prawnej, to reguły dokonania tej czynności zawarte w akcie hierarchicznie niższym nie będą mieć konstytucyjnego charakteru, chyba że ich uregulowanie w akcie o niższej mocy prawnej przewiduje sam akt nadrzędny. W tym ostatnim przypadku warunki przewidziane w akcie hierarchicznie niższym mogą, ale nie muszą być konstytucyjne.

Przykład:

Prezydencki akt łaski przewidziany jest w art. 139 Konstytucji RP. Procedura prowadząca do jego zastosowania została uregulowana w rozdziale 59 k.p.k. Konstytucja RP nie przewiduje jednak uregulowania procedury ułaskawiania ustawą. W tej sytuacji uzasadnione jest uznanie, że warunek W_3 , zgodnie z którym prośba o ułaskawienie bądź akta sprawy powinny zostać przedstawione prezydentowi RP przez prokuratora generalnego na podstawie jednej z procedur uregulowanych w art. 560–567 k.p.k., nie ma konstytucyjnego charakteru⁴⁵. Oznacza to, że akt ułaskawienia dokonany z pominięciem przepisów kodeksu postępowania karnego pozostaje ważny. Choć bowiem przepisy te określają warunki dotyczące czynności ułaskawienia, wiążące także prezydenta, to są to warunki jedynie formalizujące.

Po eliminacji warunku W_3 wyrażenie sformułowane w fazie rekonstrukcyjnej przybierze postać:

„Podpisanie dokumentu (S) stanowi ułaskawienie (C_k) pod warunkiem, że:

W_1) dokument został podpisany przez prezydenta RP;

W_2) osoba ułaskawiana nie została skazana przez Trybunał Stanu;

W_3) –

W_4) treść dokumentu przewiduje korzystne dla ułaskawianego oddziaływanie w obszarze prawa represyjnego”.

Zgodnie z koncepcją derywacyjną dyrektywy wykładni systemowej nakazują też uwzględnić w procesie wykładni treść zasad prawa (dyrektywy systemowe poziome).

⁴⁴ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 297.

⁴⁵ Tak m.in. K. Kaczmarczyk-Kłak, *Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym dawniej i współcześnie*, Wydawnictwo i Drukarnia MITEL, Rzeszów 2013, s. 339; I. Haýduk-Hawrylak, *Art. 560–568 [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2023, s. 1549–1550; A. Ważny, *Art. 560–568 [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2023, s. 1568.

Zasady prawa są w polskiej teorii prawa różnie ujmowane⁴⁶. Niezależnie jednak od dostrzegalnych rozbieżności, wszystkie ujęcia łączą zasady prawa z pewnymi szczególnie doniosłymi wartościami chronionymi przez prawodawcę. Z tego powodu uwzględnienie zasad prawa może nastąpić również na etapie stosowania dyrektyw funkcjonalnych, które, jak się okazuje, są szczególnie przydatne w procesie odczytywania reguł konstytucyjnych.

3.2.3. Dyrektywy funkcjonalne

Zgodnie z koncepcją derywacyjną funkcjonalne dyrektywy wykładni nakazują tak interpretować tekst prawny, by odtwarzane z niego normy prawne miały jak najsilniejsze uzasadnienie w wartościach oraz wiedzy przypisywanych prawodawcy racjonalnemu⁴⁷. Jak wskazaliśmy, wyrazem chronionych przez prawodawcę wartości są m.in. stanowione przezeń zasady prawa. Zastosowanie dyrektyw funkcjonalnych może skutkować potwierdzeniem dotychczasowego wyniku wykładni albo jego przełamaniem. Z kolei w przypadku braku językowej jednoznaczności – wyborem jednego z wariantów interpretacyjnych dopuszczalnych na gruncie dyrektyw językowych bądź ograniczeniem pasa nieostrości (w przypadku nazw nieostrych)⁴⁸.

W procesie interpretacji tekstu prawnego, nastawionym na odczytywanie reguł konstytucyjnych, zastosowanie dyrektyw funkcjonalnych w celu ostatecznego wyznaczenia zespołu warunków konstytucyjnych może doprowadzić:

- 1) w zakresie dotychczas ustalonego rdzenia semantycznego do ostatecznego potwierdzenia, że warunek ma charakter konstytucyjny (pozytywny rdzeń semantyczny) bądź takiego charakteru nie ma (negatywny rdzeń semantyczny) albo, w niektórych sytuacjach, do zmiany jego pierwotnej kwalifikacji;
- 2) w odniesieniu do tych warunków, których charakteru nie udało się ustalić w toku dotychczasowego procesu wykładni, do rozstrzygnięcia, czy dany warunek ma charakter konstytucyjny, czy też nie.

Ad 1. Jak zaznaczyliśmy wyżej, zastosowanie dyrektyw funkcjonalnych może potwierdzić wcześniejszą kwalifikację warunku jako konstytucyjnego albo formalizującego.

⁴⁶ Zob. np. S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1974; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie. Od dogmatyki do teorii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014; G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni i orzecznictwie konstytucyjnym*, Ars Boni et Aequi, Poznań 2011; M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012; M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, LexisNexis, Warszawa 2012.

⁴⁷ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 297. Rozbudowany model wykładni funkcjonalnej w ramach koncepcji derywacyjnej zob. O. Bogucki, *Model wykładni funkcjonalnej w derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*, Polgres Multimedia, Szczecin 2016.

⁴⁸ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 298–302; S. Wronkowska, P.F. Zwierzykowski, M. Krotoszyński, *Wprowadzenie do prawoznawstwa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2025, s. 204–206.

Przykład:

W fazie rekonstrukcyjnej wstępnie przyjęliśmy, że warunki W_1 i W_2 – zgodnie z którymi określony dokument powinien zostać podpisany przez prezydenta RP (nie zaś przez jakikolwiek inny organ), prawo łaski nie może zaś dotyczyć osób skazanych przez Trybunał Stanu – mają charakter konstytucyjny. Odwołanie do wartości konstytucyjnych potwierdza tę kwalifikację. Konstytucyjny charakter dwóch powyższych warunków chroni prezydencką prerogatywę przed jej uzurpacją przez inne organy, ale jednocześnie ogranicza jej zakres. Rola, jaką ustawa zasadnicza odgrywa w zapewnianiu podziału i równowagi władz (a której wyrazem jest konstytucyjna zasada legalizmu), sugeruje zaś, że wszelkie działania wykraczające poza jednoznacznie wyznaczone konstytucją kompetencje powinny być uznane za nieważne. Prowadzi to do wniosku, że warunki odnoszące się do kompetencji organów państwa mają charakter konstytucyjny, chyba że sama ustawa zasadnicza wprost sugeruje odmienną ich kwalifikację⁴⁹.

W niektórych sytuacjach interpretacyjnych może się jednak okazać, że ustalony na wcześniejszych etapach wykładni konstytucyjny bądź niekonstytucyjny charakter warunku burzyłby system wartości przypisywany prawodawcy racjonalnemu⁵⁰. W takim przypadku uzasadnione byłoby przyjęcie, że warunek ten ma jednak charakter odmienny od dotychczas ustalonego albo wprowadzenie określonego wyjątku od niego⁵¹. Możliwość omawianej korekty może być jednak ograniczona szczegółowymi dyrektywami interpretacyjnymi przyjmowanymi w danej kulturze prawnej czy gałęzi prawa (np. zakazem wykładni rozszerzającej na niekorzyść oskarżonego)⁵².

Ad 2. Powróćmy do centralnych problemów interpretacyjnych dotyczących ułaskawienia, które wskazaliśmy w pkt 3.1. Pierwszy z nich – kwestię charakteru procedury uregulowanej w kodeksie postępowania karnego – dało się rozwiązać na gruncie dyrektyw systemowych. Rozwiązanie drugiego, tj. odpowiedź na pytanie o konstytucyjny charakter warunku prawomocnego skazania osoby ułaskawianej, przyniosą dyrektywy funkcjonalne.

Na tym etapie wykładni mamy do czynienia z sytuacją, w której ustaliliśmy już w pewnym zakresie rdzeń semantyczny nazwy czynności ułaskawienia (rozstrzygając o konstytucyjności poszczególnych warunków – $W_1, W_2, \dots, W_N$), jednak co do

⁴⁹ Nie oznacza to, że każdy warunek zawarty w przepisie ustawy zasadniczej musi mieć charakter konstytucyjny. Takiego charakteru nie muszą mieć wszystkie warunki odnoszące się do formy czy treści danej C_{KPR} . Przykładowo, można argumentować, że złożenie ślubowania poselskiego jest wyznaczone regułą konstytucyjną, która wymaga w określonym kontekście sformułowania wypowiedzi, której znaczenie będzie odpowiadać treści ślubowania z art. 104 ust. 2 Konstytucji RP – i z reguły formalizacji, która wskazuje dokładne słowa przysięgi. Przy takiej interpretacji przejęzyczenie przy składaniu przysięgi nie powoduje jej nieważności.

⁵⁰ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 212 i nn.

⁵¹ Zob. przykłady podawane w: N. McCormick, *Law as Institutional Fact...*, s. 67–74.

⁵² Na temat granic takich zabiegów interpretacyjnych por. O. Bogucki, *Przekraczanie językowej granicy władzy interpretowania prawa*, „Horyzonty Polityki” 2023, t. 14, nr 48, s. 79–96.

niektórych z nich takie rozstrzygnięcie nie zostało jeszcze podjęte. Zastosowanie w tym przypadku dyrektyw funkcjonalnych będzie prowadziło do rozstrzygnięcia, czy z uwagi na wartości lub wiedzę przypisywane prawodawcy kolejny warunek (W_{N+1}) powinien być uznany za konstytutywny, czy też nie. W razie odpowiedzi pozytywnej, obiekty posiadające cechy $W_1, W_2, \dots, W_N$, ale pozbawione cechy W_{N+1} , nie będą mogły być uznane za desygnaty danej nazwy. W razie odpowiedzi negatywnej obiekty takie będzie można zakwalifikować na tym etapie jako desygnaty danej nazwy.

Przykład:

Wobec nierozstrzygnięcia tej kwestii przez prawodawcę w przepisach Konstytucji RP oraz braku konsensusu w orzecznictwie i doktrynie, zastosowanie językowych dyrektyw wykładni nie daje odpowiedzi na pytanie, czy wcześniejsze prawomocne skazanie ułaskawianego jest warunkiem konstytutywnym ważnego dokonania czynności ułaskawienia, czy też w polskim systemie prawa dopuszczalna jest abolicja indywidualna. Odwołanie się do zasad prawa – zwłaszcza zasady trójpodziału władzy, zasady domniemanie niewinności i zasady prawa do sądu – zdecydowanie przemawia jednak za tym pierwszym stanowiskiem. Tylko bowiem konstytutywny charakter tego warunku zapobiega ingerencji prezydenta w istotę władzy sądowniczej, umożliwia stronom (w tym pokrzywdzonemu) uzyskanie prawomocnego orzeczenia, oskarżonemu gwarantuje zaś, że do czasu takiego rozstrzygnięcia będzie traktowany jako osoba niewinna⁵³.

Biorąc pod uwagę powyższe, katalog warunków konstytutywnych czynności ułaskawienia należałoby odpowiednio wzbogacić:

„Podpisanie dokumentu (S) stanowi ułaskawienie (C_K), pod warunkiem, że:

W_1) dokument został podpisany przez prezydenta RP;

W_2) osoba ułaskawiana nie została skazana przez Trybunał Stanu;

W_3) –

W_4) treść dokumentu przewiduje korzystne dla ułaskawianego oddziaływanie w obszarze prawa represyjnego;

W_5) ułaskawienie dotyczy prawomocnego skazania”.

Warto zauważyć na marginesie, że taki sposób postępowania interpretacyjnego jest uniwersalny w tym sensie, że nie ogranicza się tylko do nazw C_{KPR} , ale może dotyczyć także innych nazw użytych w tekście prawnym⁵⁴.

⁵³ Taka pogłębiona argumentacja odwołująca się do zasad prawa oraz wyrażonych w nich wartości została przedstawiona przede wszystkim w uzasadnieniu uchwały SN z 2017 r.

⁵⁴ Artykuł 1 ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2025 r., poz. 24, ze zm.) wskazuje zespół cech konstytutywnych utworu, definiując go jako przejaw działalności twórczej (W_1) o indywidualnym charakterze (W_2), ustalony w jakiegokolwiek postaci (W_3). Przepis ten nie wskazuje *explicite*, że utwór ma być przejawem działalności twórczej człowieka (W_{N+1}). Jednak, jak zauważa Katarzyna Grzybczyk: „Chociaż założenie to nie wynika wprost i bezpośrednio z aktów prawnych, to doktryna i orzecznictwo przyjęły, że kreatywność leżąca u podłoża wszelkiej twórczości jest właściwa tylko dla gatunku ludzkiego, który charakteryzuje się posiadaniem wyobraźni i umiejętnością oryginalnej

Jak wskazaliśmy (pkt 3.1), drugim z celów zastosowania w fazie percepcyjnej trzech powyższych rodzajów dyrektyw będzie takie ustalenie znaczenia każdego z warunków konstytutywnych, by spełniał on wymóg dostatecznego ujednoznacznienia. Używając dyrektyw językowych, interpretator będzie się odwoływał do definicji legalnych, ustaleń orzecznictwa i doktryny czy – w szerszym zakresie niż w przypadku ustalenia katalogu warunków konstytutywnych – do reguł znaczeniowych języka ogólnego. Stosując dyrektywy pozajęzykowe, trzeba będzie uwzględnić normy o wyższej mocy prawnej, zasady prawa oraz wartości i wiedzę prawodawcy, co m.in. będzie musiało prowadzić do ujednoznacznienia tych warunków, które obejmują cechę niediagnostyczną⁵⁵. Kwestie te wykraczają jednak poza ramy tego artykułu.

Na koniec należy dodać, że ujednoznacznieniu mogą podlegać również nazwy C_{KPR} , które są elementem danego warunku. Tak będzie np. wtedy, kiedy uprzednie dokonanie określonej C_{KPR} jest warunkiem konstytutywnym dokonania innej C_{KPR} . W takim przypadku zastosowanie znajdzie zaproponowana w tym artykule procedura interpretacyjna.

4. Podsumowanie

Celem artykułu było zarysowanie procedury interpretacyjnej nastawionej na odczytywanie z tekstu prawnego reguł konstytutywnych C_{KPR} . Procedurę tę – w zakresie, w jakim służy ustaleniu zespołu warunków konstytutywnych danego typu C_{KPR} – zilustrowaliśmy, odwołując się do przykładu ułaskawienia. Proponowane przez nas ujęcie procesu interpretacji jest ujęciem modelowym (maksymalistycznym), bowiem efektem tego procesu ma być zupełna treściowo oraz dostatecznie ujednoznaczniiona reguła konstytutywna. Jednocześnie w pełni zdajemy sobie sprawę, że niekiedy dociekania prawnicze (zwłaszcza w ramach procesu stosowania prawa) mogą dotyczyć tylko wybranych problemów interpretacyjnych związanych z określoną regułą konstytutywną (np. konstytutywności konkretnego warunku).

Nasze rozważania ugruntowaliśmy w koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie, a samą procedurę interpretacyjną osadziliśmy w derywacyjnej koncepcji wykładni prawa. Wykazaliśmy jednocześnie, że dyrektywy opracowane w koncepcji derywacyjnej (z pewnymi tylko modyfikacjami związanymi ze swoistym celem projektowanej przez nas procedury) mogą z powodzeniem służyć odczytywaniu reguł konstytutywnych C_{KPR}

(unikatowej) ekspresji swoich pomysłów" (K. Grzybczyk, *Autorstwo wytworów systemów sztucznej inteligencji – oczekiwane światło w tunelu czy kolejny fałszywy trop?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2025, R. 87, z. 4, s. 83–84). W doktrynie i judykaturze przyjęto więc, na podstawie charakteru twórczości jako pewnego zjawiska (założenie intelektualne), że pochodzenie od człowieka, choć niewyrażone wprost w ww. przepisie, stanowi warunek konstytutywny uznania za utwór. Wyklucza to uznanie za utwór w myśl polskiego prawa m.in. obrazów stworzonych przez zwierzęta (np. przez świnkę Pigcasso).

⁵⁵ W przypadku ułaskawienia taką cechę niediagnostyczną zawiera warunek W_4 – korzystne dla ułaskawianego oddziaływanie w obszarze prawa represyjnego (zob. 3.2).

z tekstu prawnego, w istotnym stopniu systematyzując ten proces. Co więcej, będą się do tego celu nadawały niezależnie od tego, czy reguły te będziemy pojmowali jako element normy kompetencyjnej, czy uznamy ich samoistny byt w systemie prawa. Stanowi to dodatkowy argument za uznaniem, że koncepcja derywacyjna ma wymiar uniwersalny i praktyczny i wraz z koncepcją czynności konwencjonalnych w prawie może służyć rozwiązywaniu także tych problemów interpretacyjnych, które powstały w ramach kryzysu konstytucyjnego.

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Bogucki O., *Model wykładni funkcjonalnej w derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*, Polgres Multimedia, Szczecin 2016.
- Bogucki O., *Przekraczanie językowej granicy władzy interpretowania prawa*, „Horyzonty Polityki” 2023, t. 14, nr 48, s. 79–96.
- Choduń A., *Aspekty językowe derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018.
- Choduń A., Czepita S., *Profesor Maciej Zieliński. Uczony, Nauczyciel, Wychowawca* [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010, s. 13–33.
- Czepita S., *Formalizacja a konwencjonalizacja działań w prawie* [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, s. 9–28.
- Czepita S., *Formalizacja i konwencjonalizacja w systemie prawnym* [w:] *System prawny a porządek prawny*, red. O. Bogucki, S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, s. 109–116.
- Czepita S., *O koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie* [w:] *Wykładnia konstytucji. Aktualne problemy i tendencje*, red. M. Smolak, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 109–147.
- Czepita S., *O pojęciu czynności konwencjonalnej i jej odmianach*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, R. 79, z. 1, s. 85–102.
- Czepita S., *Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1996.
- Czepita S., *Zagadnienie orzeczeń nieistniejących w postępowaniu cywilnym w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie* [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, s. 145–149.
- Gizbert-Studnicki T., *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 4, s. 70–82.
- Gizbert-Studnicki T., *Ujęcie instytucjonalne w teorii prawa* [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001, s. 123–134.
- Gmerek K., *Komunikacja prawna i prawnicza. Podstawy prawniczej kompetencji komunikacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2025.

- Gmerek K., Krotoszyński M., *Constitutive Rules and How to Find Them: The Case of Pardon in Polish Law* [w:] *Studies on Constitutive Rules in Polish and Italian Criminal Justice Systems*, ed. B. Janusz-Pohl [w druku].
- Grzybczyk K., *Autorstwo wytworów systemów sztucznej inteligencji – oczekiwane światło w tunelu czy kolejny fałszywy trop?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2025, R. 87, z. 4, s. 81–98.
- Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Haýduk-Hawrylak I., Art. 560–568 [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2023.
- Hermann M., *Conventional acts and their normative consequences: controversies over the Poznań concept of conventional acts*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2023, R. 85, z. 2, s. 73–88.
- Hermann M., *Ustalenie rodzaju normy prawnej w rekonstrukcyjnej fazie wykładni prawa*, „Państwo i Prawo” 2025, z. 9, s. 32–57.
- Janusz-Pohl B., *Formalizacja i konwencjonalizacja jako instrumenty analizy czynności karnoprocesowych w prawie polskim*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.
- Kaczmarczyk-Kłak K., *Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym dawniej i współcześnie*, Wydawnictwo i Drukarnia MITEL, Rzeszów 2013.
- Kardas P., Giezek J., *Konstytucyjne podstawy prezydenckiego prawa łaski a możliwość stosowania tzw. abolicji indywidualnej*, „Palestra” 2016, nr 1–2, s. 21–38.
- Kielkowski T., *Nabywanie prawa na mocy decyzji administracyjnej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.
- Korycka-Zirk M., *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- Kozłowski K., Art. 139 [w:] *Konstytucja RP*, t. 2: *Komentarz do art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, Legalis/el.
- Kozłowski K., *Prawo łaski Prezydenta RP*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Kruszyński P., *Instytucja prawa łaski – de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sejmowy” 2022, nr 2(196), s. 109–125.
- MacCormick N., *Law as Institutional Fact* [w:] N. MacCormick, O. Weinberger, *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*, Springer, Dordrecht 1986, s. 67–74.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni i orzecznictwie konstytucyjnym*, Ars Boni et Aequi, Poznań 2011.
- Mulski K., *Czynności podobne do czynności prawnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Nowak L., Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *Czynności konwencjonalne w prawie*, „Studia Prawnicze” 1972, nr 33, s. 73–99.
- Rogoziński P., *Instytucja ulaskawienia w prawie polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Searle J.R., *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, tłum. B. Chwedeńczuk, PAX, Warszawa 1987.
- Searle J.R., *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1970.
- Tkacz S., *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie. Od dogmatyki do teorii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014.
- Ważny A., Art. 560–568 [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2023.

- Wronkowska S., *Być doktryną! [w:] Ad quem. Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Zajadło*, red. K. Zeidler, S. Sykuna, J. Kamień, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego – Wolters Kluwer, Gdańsk – Warszawa 2024, s. 845–852.
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1974.
- Wronkowska S., Zwierzykowski P.F., Krotoszyński M., *Wprowadzenie do prawoznawstwa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2025.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, wyd. 7, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Ziemiński Z., *Kompetencja i norma kompetencyjna*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969, R. 31, z. 4, s. 23–41.
- Ziemiński Z., Zieliński M., *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzania*, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa 1992.

Abstract

Karolina Gmerek, Michał Krotoszyński

Reconstructing Constitutive Rules from Legislative Acts: The Example of Pardon

The aim of this article is to present an interpretative procedure that enables reconstructing from legislative acts the constitutive rules of legal conventional acts using interpretive directives adopted in the derivational theory of legal interpretation. Using the example of pardon, we show how this process can proceed in each of the three phases distinguished in the derivational theory. For the purpose of this article, we treat the process of reconstructing constitutive rules of legal conventional acts from legislative acts as separate from the process of reconstructing legal norms. We consider the study of the problem to be particularly important in the context of the ongoing constitutional crisis in Poland. This is because many of the fundamental constitutional questions which now arise in Poland in the public sphere – including the one whether it is possible to grant a pardon to a person who has not yet been found guilty by a final verdict – are in fact questions about the constitutive rules which govern the validity of legal conventional acts.

Keywords: constitutive rules, legal conventional acts, derivational theory of legal interpretation, constitutional crisis